

CSOHÁNY JÁNOS

SIMAI ERDŐS JÓZSEF,
A NEGYEDIK REKTOR

JÓZSEF SIMAI ERDŐS, THE FOURTH RECTOR. The fourth rector of the University of Debrecen was József Erdős, who was born in Szatmárnémeti and who pursued his studies in Debrecen and Vienna. For a short time after 1888 he served as minister at the Theological Academy of Debrecen's Protestant College, then, from 1914, at the Faculty of Theology of the newly-established university he was professor of New Testament exegesis. When, as dictated by the principle of rotation, it was again the Faculty of Theology's turn to delegate a new Rector, in the academic year of 1917/18 he became the fourth Rector of the University. In 1908 he received a title of Hungarian nobility, and in 1946 the silver-headed scholar was awarded the title of Doctor honoris causa. He carried on extensive work in the history of religion (The General Outlines of the Life and Reformist Activity of Ulrick Zwingli; Theology at the University; The Basic Principles of the Statecraft of Apostle Paul, etc.). He translated and published the Catechism of Heidelberg and the Second Helvetian Creed.

Szatmárnémetiben látta meg Isten szép világát 1856. augusztus 31-én, tehát köldökszínórját nem a Basahalmán belül kötötte el a bába, mégis, amikor 1946. december 12-én távozott az élők sorából, akkor „ősdebreceni”-nek kijáró tisztelettel temették el Debrecenben, ahol hosszú élete nagy részét tisztességben, magas szintű tudományos, főiskolai, majd egyetemi oktatómunkát végezve leélte. Édesapja, Erdős Mihály gubásmester volt Szatmárnémetiben, édesanyja Tóth Julianna. A ragyogó eszű és szorgalmasan tanuló gyerek tanítójának köszönhetően tovább tanulhatott, gimnáziumot végzett szülővárosában, majd református teológiát 1874–78-ban az ősi debreceni Kollégiumban.¹ Abban az intézményben, amelynek 1888-tól 1914 nyaráig teológiai akadémia professzora, 1914-től 1928. február 1-jén történt nyugdíjazásáig pedig már az állami, 1921-től gróf Tisza István Tudományegyetem Református Hittudományi Karának nyilvános rendes tanáraként, de helyileg a Református Kollégium épületében tanított.

¹ Kocsis Elemér: *Erdős József emlékezete halálának 50. évfordulóján*, Református Tiszántúl, (1996/4), 23; *Erdős József* [Nekrológ, szerkesztőségi cikk], *Theológiai Szemle* [továbbiakban: ThSz], (1947/1), 96; *Dr. Erdős József* [Nekrológ, szerkesztőségi cikk] *Közlöny* (a Debreceni Theologus Ifjúság körlevele) [1871–1948. Eredetileg a debreceni Kollégiumban a Hittanszaki Önképző Társulat lapja, később a laptulajdonos többször változott. Továbbiakban: *Közlöny.*], (1946/2), 26; CSIKESZ Sándor, *Dr. Erdős József hetvenedik életévére*, ThSz, (1926), 745; HISTORICUS, *D. Simai Erdős József élete és működése*, Uo., 920–924, bibliográfiával; ZOVÁNYI Jenő, LADÁNYI Sándor, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Budapest, 1977³, 179–180; *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, szerk. MARKÓ László, II, Budapest, 2001, 408–409.

Erdős József teológus diákként eredményesen² tevékenykedett a Hittanszaki Önképző Társulatában. Balogh Ferenc (1836–1913) volt a debreceni teológia 1866-ban alapított egyháztörténeti tanszékének első professzora, akinek a tanácsára alakult 1869-ben a Hittanszaki Önképző Társulat (HÖT) mint ifjúsági egyesület. Balogh Ferenc évtizedekig felügyelő tanára volt a HÖT-nek, részint azon keresztül, részint előadásai-ban, írásaiban és főleg 1875–78 között általa alapított és szerkesztett Evangyéliomi Protestáns Lap hasábjain új teológiai irányzatot kezdeményezett, amit újortodoxiának nevezett. Ez elűtött a kortárs magyar protestáns teológusainak racionalista, bibliakritikus, teológiai liberalizmust képviselő nézeteitől, de különbözött az akkorra már kevés-számú konzervatív hitvallásos, egyházi szóhasználatú ortodox (semmi köze az akkor görög keletinek, szlávul pravoszlávnak, az utóbbi fél évszázadban ortodoxnak nevezett felekezethez) felfogású teológustól. Az újortodoxia a Biblia és a református hitvallási iratok, a II. Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté kálvini értelmű felfogását vallotta. A korabeli bibliakritikának mérsékelten adott teret, politikailag azonban a nemzeti liberális alapján állt és a felvilágosodott gondolkodás, a haladás, a korszellem vívmányainak szükségességét hangoztatta. Mindez a református egyházi élet megelevenedését szolgálta. Az volt a célja, hogy a hittételek pusztá hívése, az egyházhoz tatózás társadalmi kötelezettségnek tekintése, valamint a szertartásokon történő tradicionális részvétel helyett öntudatos, elkötelezett és érzelmileg motivált keresztyének közössége legyen a református egyház. Ezt hitébredésnek vagy egyszerűen ébredésnek is szokták nevezni. Debrecenben id. Révész Imre (1826–1881) és Balogh Ferenc képviselték ezt az először újortodoxiának nevezett irányzatot, amit később egyházas kálvinizmusnak neveztek és ami a debreceni reformátusság vezető teológusait, teológiai tanárainak jó részét, Baltazár Dezső (1871–1936) és ifj. Révész Imre (1889–1967) püspököket is jellemezte. Ennek az irányzatnak volt szószólója Erdős József. Varga Zoltán a debreceni tudományegyetem történetében így summázza Erdős József teológiai irányultságát és értékeli munkásságát: „*Kohlbrügge, a főként Hollandiában tevékenykedő német származású dogmatikus és Böhl bécsi professzor tanítványaként kezdte meg sok évtizedes oktatói pályáját még 1888-ban Erdős József [...], a teológiai orthodoxia Debrecenben egyébként is hosszú ideig erősen érvényesülő, külföldön is elismert képviselője. Újszövetségi tanulmányai-ban óvatossággal kezelte a bibliakritikát, s a hagyományokhoz a lehetőségig ragaszkodott.*”³

² ERDŐS JÓZSEF, *Wesley János*, Közlöny, (1876–77/8).

³ KONCZ SÁNDOR, *Hit és vallás, A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása*, Debrecen, 1942 (Tanulmányok a rendszeres teológia és segédtudományai köréből, A Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem rendszeres teológiai szemináriumától 6) 72–118; CSOHÁNY JÁNOS, *Magyar protestáns egyháztörténet (1849–1918)*, Debrecen, 1973 (A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti tanszékének Tanulmányi Füzetei 6) [továbbiakban: CSOHÁNY, 1973] 82–95, 109–111; RÉVÉSZ IMRE ifj., *Révész Imre élete (1826–1881)*, Debrecen, 1926, 151–168; CSOHÁNY JÁNOS, *A XIX. századi magyar református ébredés debreceni ága*, Református Egyház, (1974/9), 193–

Erdős József teológiai nézeteire valóban döntő hatást gyakorolt 1878–79-ben a bécsi egyetem Protestáns Teológiai Karán eltöltött két féléves ösztöndíjas ideje, amikor is Eduard Böhl (1836–1903) professzor famulusa volt. Böhl professzor szívesen foglalkozott magyar református ösztöndíjasokkal, nem egy tanítványa került ki a debreceni teológiáról, különösen Balogh Ferenc tanítványi és teológiai felfogásának vallói köréből. Erdős József famulus volta azt is jelentette, hogy Böhl professzor családjában is otthonosan mozoghatott.⁴ Nem véletlen, hogy ösztöndíjas idejének leteltével Böhl 1875-ben elhunyt apósa, Hermann Friedrich Kohlbrügge (1803–1875) református lelkipásztor utolsó szolgálati helyére, Elberfeldbe ajánlotta be, ahol 1879 második felében segédlelkészként tevékenykedett és folytatta tanulmányait.

Kohlbrüggét a neves egyháztörténész, Heussi a württembergi pietisták közé sorolja,⁵ ami azonban kiegészítésre szorul. Kohlbrügge ugyan ébredési irányzatú volt, de szigorúan hitvallásos református, aki minden hitvallásosságot elutasító irányzattal szemben állt, akár a racionalizmus, akár a liberalizmus, akár az evangélikus és református egyházat egyesítő német unionált egyház, akár a pietizmus részéről merült fel az. A magyar reformátusságra hatással volt, amennyiben Rácz Károly (1842–1925) 1866-ban bécsi ösztöndíjas ideje alatt megismerte Kohlbrügge tanait, az ő kátéja nyomán *Kis Káté* címen Elberfeldben adott ki a következő évben egy munkát és *Szabad Egyház* c. újságjában propagálta Kohlbrügge tanításait, de még további két önálló munkát is kiadott Kohlbrügge tiszteletére.⁶

1880 februárjától Debrecenben, Révész Bálint püspök segédlelkésze volt Erdős József, majd 1881 júliusától Pancsovára választották lelkipásztornak, 1884 szeptemberében pedig Újsóvén iktatták be lelkipásztori tisztségébe. Német nyelvtudásának köszönhetőe mindkét lelkészi állását, mert Pancsovának nyelvi kevert, német–magyar református, Újsóvénak német tagságú evangélikus és református vegyes felekezetű volt az egyházközsége.⁷ 1881-ben kötött házasságot György Juliannával, szülővárosa, Szat-

197; CZEGLÉDY Sándor ifj., *A teológia tanítása a Kollégiumban* = A Debreceni Református Kollégium története, szerk. BARCZA József, Debrecen, 1988. 570; VARGA Zoltán, *A Debreceni Tudományegyetem története*, I, Debrecen, 1967 [1968], 157–158.

⁴ Erdős Károlytól, Erdős József fiától hallottam az 1960-as években, hogy édesapja Böhl professzor mellett nem csupán a tanszéki munkában vett részt és segített, hanem szívesen látott volt annak otthonában is és nem egyszer kérte professzora, hogy „Herr von Erdős” menjen érte gyermekéért az iskolába és tegyen más hasonló szolgálatokat (CSOHÁNY, 1973, 110).

⁵ KARL HEUSSI, *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest, 2000, 464–465; CSOHÁNY, 1973, 110; CZEGLÉDY, i. m. 570.

⁶ *Szabad Egyház* c. havi lapját 1884–1915 között adta ki Rácz Károly, amelyben Erdős József is rendszeresen publikált, továbbá debreceni elvbarátai, részint tanártársai is rendszeresen írtak a lapba. Kohlbrügge Hermann Frigyes emlékezete (Debrecen, 1875), valamint a *Heidelbergi Káté* (Kohlbrügge után ford. Debrecen, 1891) címen szintén önálló publikációval lépett a nyilvánosság elé Rácz Károly.

⁷ Vö. CSOHÁNY János, *A Leuenbergi Konkordia előfutárai Magyarországon, A magyarországi evangélikusok és reformátusok kéri és nagygyerezsdi egyezménye 1830-ban és 1833-ban*, ThSz, (1984/5), 306–309; CSOHÁNY János, *Magyar protestáns egyháztörténet 1711–1849*, Debrecen, 1994³ (A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének Tanulmányi Füzetei 5) 119–125.

márnémeti református lelkipásztorának leányával, házasságukból hat gyermek született, de öt nőtt fel. A feleség 1922-ben hunyt el.⁸

Gyülekezeti lelkipásztori szolgálata idején bontakozott ki Erdős József tudományos publikációs tevékenysége. Bibliamagyarázatot közölt, sajtóban cikkezett, önálló művei közül 1884. március 31-én, Hódmezővásárhelyen a békés-bánati egyházmegyei lelkészi értekezletén felolvasta *Zwingli Ulrik élete és reformátori működése főbb vonalakban* (Debrecen, 1884) c. művét. A Debreceni Protestáns Lap mutatványt közölt a munkából, majd hírt adott könyvismertetési rovatából az említett felolvasásról. Megírta, hogy nem oknyomozó történetet írt a szerző, hanem a nagyközönségnek is érthetően, de a szakirodalomra támaszkodva megbízhatóan rajzolta meg Zwingli életét, küzdelmeit, halálát.⁹

Lefordította és megjelentette *A Heidelbergi Káté* (Lugos, 1884) c. alapvető református hitvallási iratot mégpedig eredeti szövegével. Erre azért volt szükség, mert a 18. században a Helytartótanács szigorú parancsára csak megcsonkítva adhatták ki, azaz a katolikusok által kifogásolt részeket ki kellett hagyni. 1791 után kiadhatták volna a magyarországi reformátusok a csonkítatlan kátét, de nem tették (az erdélyiek 1793-ban a teljes káté szöveget adták ki). Erdős József csonkítatlan kátékiadását ezért nagyra becsüli a református tudományosság, úgy annyira, hogy sok kiadása után 1954-ben is csupán némi nyelvi korszerűsítéssel jelent meg. Jóval később, de a Magyarországi Református Egyház másik hivatalos hitvallását is Erdős József fordította le és adta ki magyarázatokkal (*A Második Helvét Hitvallás*, Debrecen, 1907), ami szintén sok kiadást ért meg és az 1954-ben megjelent is Erdős alig változtatott szövege maradt és az ő nevét viselte. *Az újszövési ev[angélium szerint] ref[ormált] egyház múltja és jelene* (Budapest, 1885) figyelemre méltó egyházközség-, iskola- és helytörténeti munkának bizonyult.

⁸ Gyerekeik közül József ügyvéd lett, Károly (1887–1971) édesapja egyetemi katedráját nyerte el és annak jogutódjáról, az 1950-tól Debreceni Református Teológiai Akadémia újszövetségi tanszékéről ment nyugdíjba. Erdős Julianna Kiss Albert ároktői református lelkipásztor, Erdős Rózsa Ötvös Ferenc nyékládházi református lelkipásztor felesége lett, míg Erdős Mária Varga Zsigmond református lelkész, későbbi debreceni egyetemi tanárhoz ment nőül. Varga Zsigmond és Erdős Mária első gyermeke, ifj. Dr. Varga Zsigmond (1919–1945) apjához hasonlóan ígéretes tudósi pályáját törte derékba a náciizmus, mert Bécsben 1944-ben a Gestapo letartóztatta és a guseni koncentrációs táborban halt meg 1945. március 5-én. Mária lányuk Bodonhelyi József későbbi budapesti református teológiai professzor neje lett. Erdős József és György Julianna szülei nem éltek már, amikor azok gyerekeiket nevelték, Erdős Károly mondta nekem, hogy ők nem ismertek nagyapát és nagyanyát. Kocsis, *i. m.*; VARGA Zsigmond, *A Krisztus szolgálatában megdicsőített ifj. dr. Varga Zsigmond okleveles református lelkész emlékezete*, Debrecen, 1949; Erdős József mondogatta kedélyes öniróniával vegyes öntudattal, hogy „három okos ember van Debrecenben: Én, a Kari fiam, meg a Zsiga vőm.” Erdős József számos egykori tanítványától vagy már nyugdíjas idejében őt ismert lelkésztől hallottam egybehangzóan ezt az anekdota számba menő mondást.

⁹ Debreceni Protestáns Lap [továbbiakban DPL], (1885/7), 59; *A Péter apostol neve alatti két levél népszerű magyarázata*. Gyakorlati Bibliamagyarázatok 1883–84.

1888 áprilisában a bécsi egyetem protestáns teológiai karán licenciátusi tudományos fokozatot szerzett, ennek birtokában nyerte el még abban az évben a Debreceni Református Kollégium Teológiai Akadémiáján az Újszövetségi Tudományok és az Ószövetségi Bevezetés Tanszékét. Merőben új volt tanszéke, mert elődje még az addigi hazai és külföldi hagyományt követve az ó- és újszövetségi bibliai tárgyakat oktatta.¹⁰ Jó ideig heti hét órája volt Erdős Józsefnek, ami 1892–93-ban tízre emelkedett, mert valásbölcseletet is ő adott elő, sőt hamarosan a német nyelv tanításával tovább emelkedett óraszámra. A német nyelvoktatást maga vállalta és nyugdíjazásáig (1928. február 1.) végezte.¹¹ A hallgatói létszám az 1895/96. tanévben 37 fővel elérte a mélypontot. Néhány év alatt esett vissza, hiszen 1893–94-ben még 52 volt és 1896–97-ben ismét emelkedni kezdett, akkor 47 beiratkozott hallgatóra, ami majd lassan tovább emelkedett.¹² Ezekben az években a Debreceni Református Kollégiumban megünnepelték március 15-ét imával és ünnepi beszéddel. Október 31-t, a reformáció emléknapját még néhány év óta ünnepelték abban az időben, de Erdős József tevékeny volt mindkét ünnepélyen. Mondott imát március 15-én, és több ízben ünnepi beszédet október 31-én. *Reformációi beszédek* (Nagybánya, 1907) címen hasznos gyűjteményt jelentetett meg, amit az érdeklődők olvashattak, lelkészek viszont használhattak.¹³ 1899. „október 6-án, az aradi vértanúk gyászos emléknapjának 50-ik évfordulóján főiskolánk egyik tanzakán sem tartottunk előadásokat. Ugyan ennek a hónapnak 31-én több év óta gyakorolt szokásunk szerint megtartottuk a reformáció emlékünnepélyét, melyet dr. Erdős József theologiai dékán nyitott meg lelkesítő szép beszéddel.”¹⁴

1891-ben Erdős József a bécsi egyetem protestáns hittudományi karán *Biblisches theologische Analyse des Römerbriefs* (Amsterdam, 1891) c. disszertációjával teológiai doktori címet szerzett. A Debreceni Protestáns Lap írja: „*Melegen gratulálunk szeretett kartársunknak s barátunknak e szép kitüntetésért, mely annyival kedvesebb előttünk, mert azzal a mi, folyton lelkiösmeretes munkában foglalkozó, de minden dolgát zajtalan szerénységben végző barátunk a szó szoros értelmében meglepett bennünket is, kik pedig szívéhez egészen közelállóknak tudjuk magunkat. Szép e kitüntetés azért, mert oly téren szereztetett, az exegetica theologia terén, melyen oly kevés nálunk a valódi szaktudós, s azért is, mert magyar ref. lelkészeink és hittanáraink közt egyedül Kovács Ödön és most már ő a hittudo-*

¹⁰ 1888. szeptember 11-én a Kollégium Dísztermében *Pál apostol élete, jelleme és teológiája* témáról tartott székfoglaló beszédével foglalta el tanszékét lic. Erdős József (1888–89-iki évkönyv a Debreceni Ev. Ref. Főiskola akadémiai tanszakiról, szerk. LISZKA Nándor, Debrecen, 1889, 7–47), [továbbiakban: Akad. Évkönyv].

¹¹ *Akad. Évkönyv*, 1889/90, 5; *Uo.*, 1892/93, 27. Német nyelvoktatást az 1894/95. tanévtől végezte Erdős József (*Uo.*, 1894/95, 25).

¹² *Akad. Évkönyv* hivatkozott kötetei.

¹³ Reformációi emlékbeszédet mondott Erdős József (*Uo.*, 1893/94, 39; *Uo.*, 1895/96, 11; *Uo.*, 1899/1900, 73; *Uo.*, 1902/03, 54).

¹⁴ *Uo.*, 1899/1900, 73–74.

rok.¹⁵ Tehát nem csupán a debreceni teológiai akadémián nem volt más teológiai doktor a tanárok között, hanem az egy Kovács Ödön kivételével másutt sem, sőt a magyar református lelkészek között sem volt. Az 1890–91. évi Akadémiai Évkönyvben egy sor sincs arról, hogy Erdős József egyáltalán doktorált, csupán a teológiai tanárok sorában van Dr. a neve előtt, ami a továbbiakban is így szerepel. Az az évi teológiai tanárkari jegyzőkönyvben, a tanárok évi irodalmi és más tevékenysége felsorolásánál Erdős József neve után hármas szám alatt szerepel, hogy teológiai doktorátus szerzett. A gratuláció bizonyára szóban történt, jegyzőkönyvileg nem.

A Debreceni Protestáns Lap aztán 1893. május 27-i számában lelkesen adja hírül, hogy Erdős József bele került a Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái* II. kötetébe.¹⁶ 1894-ben a Debreceni Hírlap *Fényes kitüntetés, nemes elhatározás* címmel közli, hogy „Dr. Erdős József debreceni teológiai professzort a Bécsi Evangélikus Teológiai Fakultásra hívták meg a jeles ószövetségi exegetikai tanszékre, dr. Ewald helyének betöltésére. Ilyen fényes kitüntetést magyar tudós még nem ért el. A bécsi egyetemi tanárság mellé még 5000 forint jövedelem is jár. Dr. Erdős József személyesen ment fel Bécsbe. A fényes kitüntetést megköszönte, de nem fogadta el, inkább akarván tudományát értékesíteni magyar hazája, protestantizmusa érdekében, habár fél annyival is kevesebb jövedelmezéssel.”¹⁷ Volt egy másik meghívás is, amit 1910-ben visszautasított Erdős József. Szülővárosa, Szatmárnémeti hívta meg lelkipásztorául az egykori eminens diákját, György József volt szatmárnémeti lelkipásztor és esperes vejét. A javadalmazás ott sem lett volna kevesebb a debreceni professzorinál, sőt a kor divatja szerint a református teológiai tanárok szívesen mentek egy-egy nagy eklézsiába lelkipásztornak a nagyobb javadalmazás kedvéért. Erdős József volt már gyülekezeti lelkész, teológiai tanárként is aránylag gyakran prédikált, tartott ünnepi beszédet. Tudományos munkát Szatmárnémetiben is végezhetett volna a lelkipásztorság mellett, valószínűleg több ideje lett volna rá, hiszen segédlelkész(ek)e)t tartva a vasárnap délelőtti prédikáción kívül egy-egy rangos temetés és esketés várt volna rá, de ő maradt a katedróján, mert tanítani akart.¹⁸ 1913-ban tanári működése 25 éves jubileuma alkalmából a genfi egyetem tiszteletbeli doktorátussal tüntette ki ezt a külföldön is ismert munkásságú professzort. Az Akadémiai Évkönyv egy mondattal adta hírül a tényt és semmi értékelést sem fűzött hozzá.¹⁹

Erdős József a tanítás mellett igen gazdag irodalmi és oktatásszervezési munkát végzett. 1897-től 1914 nyaráig, a Debreceni Teológiai Akadémiának az egyetemmé alakulást megelőző utolsó tanévéig kilencszer volt dékánja. Ez idő alatt ugyancsak kilenc tanévben töltötte be a HÖT felügyelő tanári tisztét. Három tanévben a Főiskolai Ének-

¹⁵ (1891), 98.

¹⁶ (1893/21), 273.

¹⁷ Idézi Kocsis, *i. m.*

¹⁸ *DPL*, (1910/11), 156.

¹⁹ *Akad. Évkönyv*, 1912/13, 134. Az *Akadémiai tanárok irodalmi munkássága* c. fejezetben: „Dr. Erdős József: 1. Cikkek különféle folyóiratokban. 2. Képviselte az egyházkerületet a karczagi főgimnázium érettségi vizsgáján. 3. A genfi egyetemi tanács egyhangúlag honoris causa a genfi egyetem doktorává választotta.”

kar (Kántus) felügyelő tanára, öt tanévben a Hittanhallgatók Segítő Egyesülete felügyelő tanára volt.²⁰ E tisztségek azt eredményezték, hogy a hittanhallgatókkal igen széles körű kapcsolatban volt. A tanári munkán kívül dékánként, a három említett ifjúsági egyesület felügyelő tanáraként napi kapcsolatban állt tanítványaival. Intézte ügyes-bajos dolgaikat: ösztöndíjak, díjkezdmények, segélyezések ügye gyakran hozzá tartozott hivatalból. A Kántus által Debrecenben és a Tiszántúli Református Egyházkerület igen nagy területén adott hangversenyek, „kiszállások” alkalmával a felügyelő tanár elkísérte az énekkart és vagy prédikált, vagy előadást tartott. Az utazás, a vendéglátás fehér asztalnál történő együttlétei növelték azt az emberi közelséget, ami amúgy is megvolt Erdős József és tanítványai között, s akik mind erre később is szívesen emlékeztek.

1914 őszén megnyílt a debreceni tudományegyetem, amelynek három kara, a református teológiai, a jogi és bölcsészeti a Kollégium főiskolai tagozataiból alakult, tanárik nagy részét, tizenhét professzort nyilvános rendes egyetemi tanárrá nevezte ki a kultuszminiszter. A debreceni egyetem – az orvosi kart kivéve – 1933 tavaszáig a Kollégium épületében működött. Erdős József az 1914/15. tanévben egyetemi dékánként vezette tovább immár az ország első és egyetlen Református Hittudományi Karát. Négy tanévben töltötte be az egyetemen a dékáni, egy ízben, 1917–18-ban a rektori tisztséget.²¹ Rektori beszámolójában a szokásos jelentési elemeken kívül 1918 augusztusában egyfelől az Orvostudományi Kar építkezéseiről számolt be, másfelől az egyetemi intézmények háborús igénybevételéről.²²

1937-ig negyven három irodalmi művét sorolja fel Erdős Józsefnek az általam már hivatkozott ZOVÁNYI–LADÁNYI: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, amihez hozzá vehetjük a teológiai hallgató korában a *Hittanszaki Önképző Társulat Közlöny* c. újságjában *Wesley János* címen közölt tanulmányát, ami új beállításban tárgyalta témáját. Szerkesztőségi tagja és rendszeres cikkírója volt a Debreceni Protestáns Lapnak, cikkeket közölt ugyancsak rendszeresen a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban, ami Budapesten jelent meg és országosan olvasott mérvadó protestáns hetilap volt. 1905-től választmányi tagja volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak, tanulmány szerzője a Theológiai Szaklapnak, a Protestáns Szemlének. A Debreceni Református Kollégium (Akad. Évkönyvként hivatkozunk rá jegyzetekben) különböző címenek, de rendszeresen megjelenő évkönyvében megtalálhatók terjedelmes és színvonalas tanulmányai, amelyeket tanszéki, dékáni és akadémiai igazgatóként hivatalba lépésekor elmondott. Az akadémiai igazgatói székfoglalót közvetlen elődei nem gyakorolták. Szorosan tudomány szakába vágó alapvető munkák, tankönyvek mellett a teológia más területeire is eredményesen kalandozott át, de szívesen írt a gyakorló lelkészek számára fontos segítséget jelentő munkákat. Nem hiányzik a hazafias irányultságú publikációja sem. Az egyetem keretében végzett teológiai oktatás kérdéséről írott jelentős műve a

²⁰ *Akad. Évkönyv*, 1897–1914 közti kötetei.

²¹ VARGA, *i. m.* 316–317.

²² *Uo.*, 275–277.

debreceni egyetem megnyitása évében látott nyomdafestéket (*Theologia az egyetemen* Debrecen, 1914). 1936-ban megírta *Baltazár Dezső a tanítvány* c. munkáját melyben, az abban az évben elhunyt volt tanítvány püspökre és közéleti személyiségre emlékezett.

Tanítványai tisztelő ragaszkodással viszonyultak Erdős Józsefhez tanpályájuk alatt és az után. Ezen nem is csodálkozhatunk azok után, amilyen segítőkész, korabeli szóhasználatával szólva atyai viszonyban volt diákjaival az általunk már vázolt dékáni, diákegyesületi felügyelő tanári és professzori működése során. 1906. június 25-én töltötte be Erdős József lelkészi szolgálata 25., teológiai tanári működése 18. évét. Ebből az alkalomból ötven aláírással volt tanítványai egy hálásan emlékező iratot publikáltak önálló nyomtatványként és a Debreceni Protestáns Lapban. Méltatták az ünnepezt munkásságát, felsorolták, hogy milyen értékesen tevékenykedett a közért és szubjektív hangot is megpendítve vallottak mind arról, amit személy szerint köszönhettek tanáruknak. Alapítványt hoztak létre, amellyel a gyakorló lelkészek és segédlelkészek tudományos munkáját óhajtották serkenteni. A két jubileumról az Akadémiai Évkönyv is megemlékezett a maga szűkszavúságával.²³

Különösnek tekinthetjük, hogy a kortársi források tudomást sem látszanak venni arról, hogy a király az Erdős család 1664. március 20-án, I. Apafi Mihály által kiadott nemesi levelét megerősítve, 1908. január 1-jén a „simai” előnevet adományozta Erdős József debreceni református teológiai tanárnak és gyermekeinek.²⁴

1916-ban a *Lelkészegyesület* c. hetilapban *D. D. Erdős József egyetemi tanár* címen emlékezett meg arról, hogy 25 évvel az előtt promoveálták teológiai doktornak a bécsi egyetem Ev. Teológiai Karán. Német nyelvű disszertációja szakmai sikert jelentett külföldön és ismertté tette, nem véletlen, hogy a genfi egyetem 1913-ban doctor honoris causa címmel ruházta fel. Egy kis könyvtárra rúgnak a magyar egyházi lapokban közölt cikkei és tanulmányai. Felsorolja néhány alapvető és különösen jelentős munkáját és a debreceni egyetemen további sikereket kíván.²⁵

D. D. Simai Erdős József egyetemi teológiai professzor címen a Debreceni Képes Kalendarium 1917. évi kötete Czekenői Karácson András békési református lelkész igen elismerő cikkben mutatja be a címzettet abból az alkalomból, hogy 1916. június 19-én a király az V. fizetési osztályba léptette elő. A bemutatás kevés életrajzi adatot tartalmaz, annál több dicséretet a kiváló tudós, atyai tanár jellemének ecseteléséből. A szerző már használja a „simai” előnevet.²⁶

1921. június 25-én ünnepelte Erdős József közéleti működésének 40. évfordulóját, amikor is az egyházkerület részéről Baltazár Dezső püspök, a debreceni református

²³ *Dr. Erdős József 25 éves lelkészi és 18 éves tanári jubileuma, A tanítványok hálás emlékezete*, Nyíregyháza, 1906, 6. A Tiszántúli Református Egyházkerület és Debreceni Kollégium Levéltára (TtREL) I. 8. d. Erdős József; *DPL*, (1906/26), 407–409; *Akad. Évkönyv*, 1905/06, 5.

²⁴ KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, II, Budapest, 1911.

²⁵ (1916/13), 213.

²⁶ 27–28.

egyházközség részéről Nagy József főgondnok, a Kollégium részéről Karay Sándor igazgató. Az ifjúság Gyűlvézi István szénior vezetésével ünnepelte professzorát és alapítványt tett nevére. Ez egyben az ünnepelt 40. házassági évfordulója is volt.²⁷

1928. február 1-jei hatállyal nyugalomba lépett Erdős József, amiről mind a Lelkészegyesület, mind a Debreceni Protestáns Lap szép cikkben emlékezett meg. A Lelkészegyesület cikkírója diákkori élményeit felemlegetve igen kedves ragaszkodással és a professzornak tanítványaihoz fűződő patriarchális kapcsolatát ecsetelve sajnálja, hogy egy értékes személyiséggel szegényebb lesz a debreceni Kollégium és az egyetem teológiai kara. Míg a Debreceni Protestáns Lap szerkesztőségi cikkében a *Különfélék* rovatban konkrétan megírja, hogy már ősz óta hallottak a professzor nyugalomba készülésétől, de remélték, hogy még marad. Aztán kiszámítja, hogy nyugdíja 28 beszámított szolgálati év alapján fizetése 80%-a lesz, mivel a Kollégiumban eltöltött 26 évéből mindössze 15 évet számítottak be, de folyamatban van a teljes nyugdíj megállapítása iránti eljárás. Aztán a halás tanítvány hangvételével méltatja Erdős József tanári érdemeit. Fiala tanárként ő volt a „kis” Erdős, mostanra „öreg” Erdősnek emlegetik diákjai, mert felnőtt mellette egy új „kis” Erdős, Károly fia személyében.²⁸

1929 novemberében a tiszántúli egyházkerületi közgyűlésen Baltazár Dezső püspök ünnepi vacsorát adott Erdős József tiszteletére nyugalomba lépése alkalmából. Köszöntötte a püspök, Csánki Benjámín egyetemi rektor, Karai Sándor kollégiumi igazgató és az ifjúság nevében Gál János szénior. Erdős József meghatottan, de a tőle megszokott választékkal felelt a köszöntésekre. A cikk hozzá fűzi, hogy *„Erdős József bizonyára öreg ember, most már nemcsak tudománya és tekintélye szerint, de életkora alapján is. De lélekben-testben eleven, munkabíró, aki talán sohasem is lesz aggyastyán. Az Isten tartsa is meg sokáig friss kedéllyel és friss munkabírással sokáig a köz javára.”*²⁹ Nem kapkodták el az ünnepést, hiszen 1928. február 1-én ment nyugdíjba a professzor és másfél év múlva ünnepelték díszvacsorán. A cikkíró szerint bizonyára öreg ünnepelt még akkor is 73 éves volt és mind a püspököt, mind a rektort, mind a kollégiumi igazgatót túlélte.

1935-ben épült fel a debreceni homokkerti templom, ennek az egyházrésznek Erdős József volt a gondnoka, aki a templomépítés ügyeinek intézésében közreműködött és két harangot öntetett az új templom számára, amelyek ma is hirdetik az adományozó emlékét.³⁰

1938. október 8-án a debreceni egyetem rektora, Csikesz Sándor arany diplomával tüntette ki abból az alkalomból, hogy 50 évvel az előtt kezdte teológiai tanári pályáját a Kollégiumban, ami éppen 1938-ban ünnepelte négyszáz éves jubileumát.³¹

²⁷ Lelkészegyesület, (1921/26), 112; (nb.) [KUN Béla], *Dr. Erdős József*, DPL, (1921/26–27), 134.

²⁸ SZÉKELYHIDY Béla, *dr. Erdős József*, Lelkészegyesület, (1928/5), 34; *Dr. Erdős József nyugalomban*, DPL, (1928/6), 56.

²⁹ DPL, (1929/47), 407–408.

³⁰ Szabó László jelenlegi ottani lelképásztor szíves közlése.

³¹ Lelkészegyesület, (1938/41), 332.

1941-ben a bécsi egyetem tüntette ki arany diplomával az 50 évvel az előtt promoveált doktorát.³² 1944 telén, miután átvonult a harctér Debrecen felett és az egyetem megnyitotta kapuit, a Hittudományi Karon nem lévén elég professzor Erdős József ismét sorompóba, azaz katedrára lépett és az első éves hallgatóknak ő oktatta a Heidelbergi Kátét.³³

1946. december 12-én hunyt el D. Dr. simai Erdős József professzor életének 91. évében. Czeglédy Sándor hittudományi dékán temette Dániel 12,3. verse alapján mondott prédikációval, amit nagy részében idéz a Theologiai Szemle nekrológja, mert olyan pontosan ismerteti és értékeli az elhunyt életét és munkásságát.³⁴ Czeglédy Sándor mondta el temetési beszédében azt is, hogy a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara 1946-ban döntött arról, hogy tiszteletbeli doktori címet adományoz Erdős Józsefnek, amiről az oklevelet a következő évben nyújtja át, amire sajnos már nem kerülhetett sor. Hálás utódai kedves előadótermét márvány táblával jelölték meg, amelyen ma is olvasható aranyozott betűkkel: „*Erdős-terem*”.

³² *Erdős József* [Nekrológ], ThSz, (1947/1), 96.

³³ *Uo.*; Kocsis, *i. m.*

³⁴ (1947/1), 96.

STIPTA ISTVÁN

BRUCKNER GYÖZÖ (1877–1962)

GYÖZÖ BRUCKNER (1877–1962). Between the two world wars, the director and prominent teacher of the Augustan Evangelical Academy of Law—which was moved to Miskolc after Prešov was annexed to Czechoslovakia—was Győző Bruckner, who came from a German-Saxon Zípsér family. His primary fields of professional interest were the cultural history of the Uplands region, the history and legal relations of the Spiš mining towns. These interests of his remained enduring and he published a number of fundamental studies and monographs pertaining to these subjects. Bruckner is, however, known not only for his work in legal and cultural history, but he also played a significant role in the life of the evangelical church, and he had a crucial role in the development of the legal academy of Miskolc. In addition, he published a series of books and a periodical in support of the work of the college he headed. He lived to see the closing-down of his beloved legal academy, of which, after he retired in pension, he himself wrote a history

Indíttatás, tanulmányok, életút

A művelődéstörténet, a joghistória és az evangélikus egyházjog tudósa a Vas vármegyei Felsőlővön, 1877. július 27-én született. Középkolai tanulmányait szülővárosának a híres Gottlieb August Wimmer alapította gimnáziumában kezdte, majd a késmárki és soproni evangélikus líceumban fejezte be. Felsőfokú kurzusait Budapesten és Strassburgban végezte, fél évig a párizsi egyetem hallgatója is volt. 1901-ben tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett a budapesti egyetemen. Doktori értekezése *Galeotto Marzio „De egregie, sapienter et jocose dictis ac factis Matthiae regis”* című műve, *mint művelődéstörténeti kútfő* címmel, Budapesten a Művelődéstörténeti Értekezések 1. szá-

maként (éppen a kolozsvári Mátyás szobor avatása előtti napokban) jelent meg.

1901-ben az erdélyi és felvidéki szászokból álló 23. tábori vadász-zászlóaljánál egy-éves önkéntes katonai szolgálatot vállalt. Az első világháborúban négy évig harctéri szolgálatot teljesített, 1918. december 10-én szerelt le. 1906-ban feleségül vette Farkas Gizellát, a házasságukból négy gyermek született. Felesége szépíró volt, az irodalomtörténet két kötetét (*Boldog idők*, Budapest, 1918. 188; *Vihar után*, Miskolc, 1933. 187) tartja számon. Unokaöccse szintén Bruckner Győző néven (1900–1980) Kossuth díjas kémikus, híres gyógyszervegyész, az MTA tagja, az ELTE tanára volt.

Bruckner Győző oktatói tevékenységét 1902. október 1-jén kezdte az eperjesi evangélikus kollégiumban. Ezt követően 1903 és 1920 között az iglói evangélikus főgimnázium tanára volt. A főiskolai oktatói karrierje Eperjesen, a Felvidék híres jogtanodájában kezdődött, ahol 1910 és 1919 között az evangélikus jogakadémia magántanára volt. 1914-ben a kolozsvári egyetem is magántanárává minősítette. Az első világháború után tanulmányokat folytatott Párizsban, és levéltári kutatásokat végzett Német-, Svéd- és Olaszországban. Bécsben, mint a Történelmi Kutató Intézet tagja, egyház- és város-történeti tárgyú levéltári anyagokat gyűjtött, rendszerezett és dolgozott fel.

A miskolci jogakadémiára 1920. szeptember 1-jén kapta meg nyilvános rendes tanári kinevezését. Az Eperjesről elűzött felekezeti főiskolán 1947-ig a magyar jog- és alkotmánytörténet, az egyházjog és a történeti filozófia tanára volt. 1922-ben sikertelenül pályázott a debreceni egyetem Ókortörténeti Tanszékére, így 1923-ban elvállalhatta a miskolci dékáni tisztséget. Részt vett a helyi közéletben is, a város törvényhatósági bizottságának minden ciklusban megválasztott tagja volt. 1926-ban a debreceni egyetem is egyetemi magántanárrá habilitálta, így eseti kurzusokkal bekapcsolódhatott az ottani egyetemi oktatásba is. Debrecenben a Felvidék művelődéstörténetéről tartott órákat, 1941-től címzetes nyilvános rendkívüli tanárként, 1947–48-ban címzetes nyilvános rendes tanárként tanított. 1926. május 6-án a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Az MTA történelmi bizottságának rendes, a Magyar Történelmi Társulat választmányának választott, a Magyar Történelmi Társulat „Magyarország újabb-kori történetének forrásai” nevű szakbizottságának állandó tagja, a Magyar Külügyi Társaság egyik alapító résztvevője volt. Az MTA 1949. október 31-én tanácskozó taggá degradálta, levelező tagságát 1989. május 9-én állították vissza.

Tevékenyen szolgálta az evangélikus egyházat. Számos közegyházi tisztséget vállalt; az 1935/36. évre összehívott magyarhoni evangélikus zsinat tagjává és jegyzőjévé választotta, az evangélikus egyetemes egyház jogügyi és tanügyi, továbbá a hegyaljai ágostai hitvallású evangélikus egyházmegye tanügyi és jogügyi bizottságának tagjaként komoly befolyása volt a felekezetének oktatási ügyeire. Ezeken túl az Országos Evangélikus Tanáregyesület képviselője és a miskolci evangélikus egyház tanácsosa volt.

1945 után egyházának vezetői – noha az igazoló bizottság nem kifogásolta egykori MÉP tagságát és a Werbőczy Bajtársi Egyesületben betöltött elnöki funkcióját – nem támogatták dékáni újraválasztását. Terhére rótták, hogy 1944-ben elhagyta az országot, és kinyilvánították, hogy nélküle és új alapokon kívánják átszervezni a jogakadémiát. 1946-ban, miután a debreceni tudományegyetem jogi karán a magyar alkotmány- és jogtörténeti tanszék megüresedett, a kar egyhangú meghívás alapján egyetemi nyilvános rendes tanári kinevezésre terjesztette fel a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. A Köznevelési Tanács azonban magas korára (69) tekintettel nem javasolta egyetemi tanári kinevezését, bár tudományos érdemeit teljes mértékben elismerte. Élete utolsó időszakában hat évet szentelt a jogakadémia történetének megírására. *A miskolci jogakadémia múltja és kultúrmunkássága (1919–1959)* c. Érdlilgeten összeállított kéziratát

az Evangélikus Országos Levéltárban örökös letétbe helyezte. A mű jelentős része a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár gondozásában 1996-ban megjelent.

Bruckner Győző 1962. április 7-én hunyt el Budapesten. Sírja a Deák téri evangélikus templomban van, melyet a Farkasréti temetőből helyeztek át.

Egyház- és vallástörténeti munkássága

Bruckner Győző az eperjesi, majd a miskolci jogakadémián egyházjogot is tanított, és nagy szerepe volt abban, hogy a kánonjog mellett – hazánk akkori egyetlen evangélikus egyházjogi tanszékén – a protestáns egyházjog is beható művelést nyert. A miskolci jogakadémia dékánjaként is fontos feladatának tartotta az evangélikus egyházzal való kapcsolat erősítését, és hangsúlyozta az egyházjog tudományos művelésének fontosságát.

Felekezetének legnagyobb tudományos szolgálatot az *Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás Négy százados Évfordulója Ünnepe*re c. Miskolcon, 1930-ban megjelent, 622 oldal terjedelmű kötettel tette. Az általa szerkesztett művet tanártársaival az augsburgi hitvallás (*Confessio Augustana*) német birodalmi gyűlésen való bemutatásának (1530) négy száz éves évfordulója tiszteletére szánták. A kötet nem csupán a hittételek megalkotásának körülményeit, a hazai protestantizmus történetét, hanem az állam és egyház kapcsolatának érzékeny vonatkozásait is elemezte. Az alkotók egyik célja egyházuk oktatási autonómiájának hangsúlyozása, az eperjesi, majd miskolci jogakadémia történetének, és utóbbi fennmaradásáért vívott harcának széles körű ismertetése. A mű *Gedenkbuch anlässlich der 400-jähriger Jahreswende der Confessio Augustana, Von der Professoren der evang. Hochschule für Rechts- und Staatswissenschaften in Miskolc vorher Eperjes (1930)* címmel Lipcsében is megjelent. A kötetbeli Bruckner tanulmányok is érdemi tudományos visszhangot váltottak ki. A *Confessio Augustana és magyarországi variánsai* c. munkájában öt szabad királyi város hitvallásának (*Pentapolitana*) Kassán, 1613-ban megjelent magyar szövegét is közölte. *Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés* c. tanulmánya itthon kevésbé ismert német nyelvű irodalmi bázisra épül.

A protestáns tudományosság számon tartott művének bizonyult *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben (1520–1745-ig)* c. Budapesten, 1922-ben megjelent monográfiája. A 613 oldalas mű jelentőségét az addig kiadatlan tárgybeli források értő feldolgozása adta. A munka első része a reformáció történetének helyi folyamatait tárja fel, majd vázolja a huszitizmus hatását és a Szepesség reformáció előtti egyházi és közkerkölcsi állapotait. A könyv második részében a térségbeli ellenreformációs mozgalmakról, a minoriták, a jezsuiták, a pálosok és a Csáky-család protestáns-ellenes tevékenységéről ír. Jogtörténetileg is fontos alfejezet, amely az 1674-ben Szepesváralján felállított bíróság (*judicium compositum*) működésének történetével foglalkozik. A harmadik rész a szepesi evangélikus egyház történetét vázolja, a negyedik a felekezeti köz-

oktatás, a magánfenntartású nemesi iskolák, a késmárki lyceum és az iglói főgimnázium korabeli történetét foglalja össze.

Vallása általánosabb kérdéseivel foglalkozó művei között említenünk kell *Az Ágostai Hitvallás világtáformáló erejéről* (Budapest, 1931) szülő, a Luther Könyvtár és Múzeum Füzetei 16. számaként megjelent tanulmányt, és a Protestáns Szemle 1934. évfolyamában közölt *A magyarhoni evangélikus zsinatok* c. munkát. A Notter Antal Emlékkönyvben közreadott, *A magyarhoni evangélikus egyházjog fejlődésének legújabb vezérelvei az 1934–37-iki egyházi törvényekben* (Budapest, 1941, 113–146) c. tanulmánya korabeli egyházpolitikai tárgyköröket érintett, és az evangélikus egyház magyar államhoz való viszonyának vitatott kérdéseit is feszegette.

Az evangélikus egyházjog történetének alapos ismeretéről tanúskodnak, és annak továbbfejlesztését is szolgálták a *Leitgedanken der Rechtsbildung der ungarischen evangelischen Kirche seit dem Weltkrieg* (Bibliothek der Protestantismus in mittleren Donauraum, Bd. I, Heft I, Halle, 1940, 1–17) és a *Lelkeszi becsületszék és a Spruchkollégium az evangélikus egyházjog tükrében* (Miskolc, 1942) c. tanulmányai. *A szepesváraljai zsinat és kánonjai* (Nyíregyháza, 1914) c. munkája ma is az evangélikus egyházjog jogforrástani kutatásainak egyik alapműve.

Az állam és egyház közjogi kapcsolatát érintő, főleg egyházszerkezési tárgyú munkái közül említést érdemel a *Felsőmagyarországi evangélikus egyházközségeinek elszakítása és a szlovenszkoói ev. egyház alkotmány* (Miskolc, 1930) c. tanulmány, amely németül is megjelent. *A magyarhoni evangélikus egyház egyházkerületeinek beosztása történelmi és egyházjogi megvilágításban* c. Miskolcon, 1937-ben kiadott munkája (az általa alapított) Miskolci Jogászélet Könyvtárának 19. kötete volt.

A protestáns egyházak iskolafenntartási jogaival összefüggő tanulságokat közvetített *A késmárki ev. lyceum pártfogóságának története* (Emlékkönyv a Bethlen Gábor által 1621 december 31. napján megkötött nikolsburgi béke háromszázados évfordulójára. Kiadja a tiszai ág. hitv. evang. egyházkerület eperjesi collegiumának miskolczi jogakadémiaja. Sárospatak, 1922, 236.) c. munkája.

Tudósi és emberi karakteréhez egyaránt hozzátartozott az elődök munkásságának tisztelete. Ezt a szellemiséget tükrözik a *Dr. Szlávik Mátyás emlékezete 1860–1937* (A Tiszai Ág. Hitv. Ev. Egyházkerület Miskolci Jogakadémiájának arcképcsarnoka, 1937/6) és az *Egy szepesi prépost a 16. században* (Ösvény, 1913, 26–40, 88–100) c. tanulmányai. Szép és értő sorokkal búcsúztatta Révész Kálmánt, a tudós református püspököt is. A miskolci egyházvezető munkásságából (az egyébként a szerzőre is jellemző) pozitív történetirői attribútumokat, a tárgyilagosságot és a felekezeti türelmeséget emelte ki (Századok, 1931/9–10, 446–448).

Rövidebb – vallásával összefüggő – cikkei a művelődéstörténet és a néprajz tárgykörét érintették (*A karácsonyfa mint evangélikus hagyomány* [Örömhír, 1925/10]; *Mikor ülte a keresztyén egyház a karácsony ünnepet?* [Örömhír, 1927/9–10]; *A karácsonyi ajándék eredete és jelentősége* [Uo., 1928/10]; *Karácsonyi motívumok a művészetben* [Uo., 1928/10]).

A szepességi szászok és a felvidéki várostörténet krónikása

A szepesi németek közül származott, mindvégig büszke volt őseire. *A szepesi szász nép* (Budapest, 1913) és a Szepes vármegye monográfiájába szánt *A szepesség népe* (Budapest, 1922) c. kismonográfiái ma is a gyakran idézett munkák közé tartoznak. A szepességi tematika mindvégig jelen van tudományos palettáján. Ide sorolhatjuk *A Szepesség zsarolói a XVI. század első felében* (Közlemények Szepes vármegye múltjából, 19[1921] 26–36); a *Die Vergangenheit der Zipser Sahsen* (Uo., 20[1922] 34); *A Szepesség múltja és mai lakói* (Különnyomat a Szepesség c. emlékkönyvből, Budapest, 1926, 22); *A felvidéki német kultúra új útjai* (Nemzeti Figyelő, 1934/27) c. munkáit. Ebben a tekintetben újabban komoly kritika érte, ugyanis egyes szerzők helytörténeti írásainak egy részét apologikusnak tartják. (Vö. ÁBRAHÁM Barna, *A régi Szepesség képe a magyar történetírásban 1945 előtt* (Magyar Napló, 2006/3, 22–26.)

A kor szokása szerint szűkebb pátriájának oktatástörténetet is írt, egykori iskolái múltjával is behatóan foglalkozott (*A késmárki ev. lyceum múltjából*, Budapest, 1907; *Közintézményeink fejlődése és történelmi összefoglalások, Érettségi segédkönyv középiskolák számára*, Budapest, é. n., 148).

Bruckner a népességtörténeti kutatásoknál a történeti nézőpont egyedül célravezető jellegét hangsúlyozta: az volt a véleménye, hogy teológus szemlélet alkalmat adna a szubjektív, tendenciózus tárgyalásra.

Középiskolai tanárként különös figyelmet szentelt a felvidék kultúrtörténeti emlékeinek összegyűjtésére és népszerű formában történő közzétételére (*Báró Thököly Sebestyén és a bécsi béke*, Igló, 1906; *Késmárk és a Thököly család*, Lőcse, 1909, németül: Késmárk, 1910; 1913). A *Gróf Thököly Imre késmárki udvartartása* címmel, 1914-ben Lőcsén megjelent tanulmánya már országos visszhangot váltott ki. E munkájában főként a Monumenta Hungariae Historica Scriptorum XXIV. kötete alapján sorolja föl azokat az udvari hivatalnokokat és alkalmazottakat, akik Thököly késmárki udvarában, 1683-ban szolgáltak. Bécsi kutatásai során a közös pénzügyminiszteri levéltárban fedezte fel a késmárki várkastély 1670–71-i leltárát, amelyet tanulmánya függelékeként közölt. A munkát Miskolcon, 1925-ben újra kiadta. Hogy Rákóczi és bujdosótársai hamvaival Thököly földi maradványai is hazakerültek, és éppen Késmárkon kaphattak végső nyugalmat, abban jelentős érdeme van Bruckner Győzőnek, aki tanulmányaival megvilágította a Thököly országos szerepét, és közismertté tette lokális jelentőségét.

Akadémiai székfoglaló értekezése is a kuruc mozgalomhoz és a késmárki helytörténethez kötődött. A *Kray Jakab késmárki vértanú közéleti szereplése és diplomáciai működése II. Rákóczi Ferenc szolgálatában* c. előadás 1927. évi május hó 16-i felolvasó ülésen hangzott el. A 98 oldal terjedelmű mű az MTA kiadásában Budapesten, 1927-ben jelent meg.

Ez a tanulmány is helytörténeti adatokon keresztül láttatja a kor országos és nagypolitikai folyamatait. Vegyesen találhatóak benne gazdaság- és művelődéstörténeti, a

jogfejlődésre, továbbá az állam működésére vonatkozó eredeti források. Thököly Imre birtokainak elkobzása iskolapélda a kamara finansziális üzelmeire, a sokszoros zálogolások által előidézett kuszált jogi helyzetre. Bruckner ezúttal is ismeretlen tényeket tárt fel Késmárk gazdasági helyzetéről, a felvidéki várkastély jogi helyzetéről, a polgári jogállású lakosság vármegyei adók alá kényszerítéséről és a katonaság erőszakoskodásairól. Műve nyomán magyarázatot találunk arra, hogy a Szepesség előkelői miért nem támogatták a Rákóczi-szabadságharcot. Betekinthetünk Rákóczi pénzügyeibe, hiszen Kray Jakab volt a fejedelem egyik pénzügyi szakértője, akinek pontos számadásai a kormányzat külkapcsolatait is hitelesen ábrázolják. A székfoglaló előadás nyomán megjelent műről az egykori miskolci jogakadémiai hallgató, később neves történész, Váczy Péter tudósított a Századok 1929. évi 4–6. számában.

A *Késmárk szabad királyi város műemlékei* (Eperjes, 1908) c. munkája is komoly szakmai visszhangot váltott ki, mert ez volt a felvidéki város addigi legalaposabb művelődéstörténeti feldolgozása, amelyre a városok eredetéről szóló két világháború közötti szakirodalom is gyakran hivatkozott.

A fontosabb művei között tartjuk számon a *Gusztáv Adolf svéd király világtörténelmi jelentősége* c. Budapesten, 1932-ben, a Luther Irodalmi Társaság kiadásában megjelent munkáját. A jelentős uralkodó halálának háromszáz éves évfordulójára megjelent tanulmány Svédországban is pozitív visszhangot váltott ki, különös figyelmet kapott annak a korabeli svéd–magyar kapcsolatokat taglaló fejezete. Ez volt az első szaktudományos mű, amely a mártír király munkásságáról magyar nyelven megjelent. Bruckner nagy hangsúllyal vizsgálta az uralkodó alkotmányjogi reformjait, következtetései *A svéd alkotmány* c. Miskolcon, 1928-ban megjelent munkájával együtt a hazai nordikus alkotmánytörténet alapvetésének is tekinthetőek.

Jogtörténeti jellegű művei

A jogtörténet-tudomány számon tartja *A magyar jogtörténetírás folklore-isztikus hiányai* c., a Miskolci Jogászélet Könyvtára 13. számaként 1926-ban megjelent módszertani indíttatású művét, amelyben a néprajz és a hagyományos értelemben felfogott jogtörténet közötti kapcsolatot elemzi. A német és francia irodalmi előzményekre hivatkozva szorgalmazta, hogy a tárgyi és szellemi néprajz tudományos eredményeit a magyar jogtörténetnek is integrálni kellene. „*A néprajz segítségével mélyíthetjük jogtörténeti ismereteinket, és az egész jogi élet új beállítását nyerjük*” – fogalmazott tanulmányában. A jelenleg újraéledő szimbólumkutatás előzményének is tekinthető az a gondolata, miszerint a jelképeknek a jogi szempontból is különös jelentőségük van, és az általuk hordozott tartalom feltárásában a jogtörténetnek is szerepet kell vállalnia.

Bruckner Győző munkásságának jelentős részét a városi joghoz kötődő kutatások tették ki. Az egyik ide sorolható alapműve *Az árumegállító jog tartalma, gazdasági jelentősége és kulturális hivatása felsőmagyarországi városainkban*, Miskolc, 1943 (Miskolci Jogászélet Könyvtára. Új sorozat 77). E tanulmányban módszeresen elemzi az árumegállító jog összetevőit, Lőcse, Késmárk és Kassa hosszú ideig tartó küzdelmét a jogosultság teljes körének megszerzése érdekében. E jognak nagy jelentőséget tulajdonít, azok közé tartozik, akik úgy vélik, hogy ez a privilégium tette lehetővé az érintett városok, különösen Lőcse anyagi és szellemi felemelkedését. Gondolatmenete Eckhart Ferenc egyetértésével is találkozott (Századok, 1944/4–6, 320).

Legjelentősebb jogtörténeti műveinek egyike a – vonatkozó okirattárral együtt – Miskolcon, 1941-ben kiadott *A késmárki céhek jog- és művelődéstörténeti jelentősége (1515–1757)* c. monográfia. Bruckner alaptézise újszerű volt, hiszen a kortársi kutatások elsősorban a céhek jogtörténeti és gazdasági hátterét vizsgálták, a testületek közjogi jellege és ipari közigazgatásban játszott szerepe a korabeli történeti elemzésekben háttérbe szorult. Szerzőnk a késmárki céhek normáiból indult ki, álláspontja szerint e korporációk autonómiája az ipari közigazgatás ellátását célozta. A céhek bíralták felül az ipargyakorlásra való alkalmasságot, és adták ki az iparüzési jogosítványokat. Saját joghatóságuk volt, szabályrendeleteket adhattak ki, sőt kisebb súlyú ügyekben tagjaikkal szemben bírói funkciót is gyakoroltak. Szerinte a céheket ezért elsősorban közjogi jellegű hatósági szerveknek kell tekintenünk. Utolsó jelentős művének különös értéke, hogy nehezen hozzáférhető forrásokat tárt fel, és a külföldi irodalom újabb eredményeinek felhasználásával új elvi szempontokat kínált a céhek történetének vizsgálatához.

Jogtörténeti karakterű munkái között ma is haszonnal forgatható *A középkori partikuláris jogfejlődés és a selmeci városi és bányajog* (Miskolc, 1934) és az *Igló kir. korona- és bányaváros története* (különlenyomat az iglói diákalbumból, Budapest, 1930, 39) c. tanulmány. Általánosabb tárgyú műveiben is határozottan érződik a közjogi szemléletmód, a tételes jog ismerete és a jogtörténeti jártasság. *Az aranybulla hétszázéves évfordulója* c., a Szózat 1922. évi 104. számában megjelent tanulmánya értő módon közelíti a korabeli államszervezeti és törvénykezéssel összefüggő reformokat. *Az Adalék a késmárki Thököly-féle várkapolna jogtörténelméhez* c. Budapesten, 1905-ben megjelent munkája a magánuradalmak vallás- és jogtörténeti kutatásaihoz ma is módszertani útmutatóként szolgálhat.

A soltészség intézménye a Szepességen c. dolgozatában a tisztség kialakulásának, az elnevezés etimológiájának és a 13. századi tevékenységének tömör összefoglalását adja. Ez a tanulmány is alapos forrástani munka eredménye. (*Békefi-Emlékkönyv, Dolgozatok Békefi Rémig egyetemi tanári működésének emlékére*. Írták tanítványai. Budapest, 1912, 106–117). *A szepesolaszi bíró választás lefolyása és a bíró kötelességei 1678-ban* (Közlemények Szepes vármegye múltjából, 10[1912] 33–36) c. munkája eredeti forrásokra épül, egyik eredménye a kiterjedt szepesi személyi kört érintő archontológiai és prozopográfiai kutatásainak.

A *Közlemények Szepes vármegye múltjából* c. sorozatban 1912-től folyamatosan közölte a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok levéltárainak fontosabb kortörténeti dokumentumait. Szepesszombat archívumából bemutatott művelődéstörténeti vonatkozású okiratok mellett már az első évben jogtörténeti szempontból különösen jelentős forrást, a szepesi jogkönyv egy új kéziratát (*Zipser Willkür*) is nyilvánosságra hozta (Szemelvények Apelles Boldizsár jogkönyvéből, 1912/1). A forrást nagyobb összefüggésben debreceni tanszéki utódának is tekinthető Szabó Béla elemezte. (*A szepesi jog forrásai* [Jogtörténeti tanulmányok 8], Pécs, 2005, 443–463) Tudományos haszonnal járt II. Ágost lengyel király 1710. augusztus 25-i oklevelének közzététele is, amelyben az uralkodó szabályozta az 1271. évi kiváltságlevél alapján elzálogosított 13 város jogait és kötelességeit (1913/4). A következő évben (1914/3–4) kiegészítette az elzálogosított városok oklevelgyűjteményét Felka városra vonatkozó érdekes privilégiumlevelekkel.

Bruckner Győző *Magyar alkotmány és jogtörténelem* címen tartott jogakadémiai előadásai a korban szokásos könyvnyomatos változatban jelentek meg. Közel tízévi kutatás és több jogtörténeti tárgyú mű kiadása után 1935-ben Budapesten, 373 oldalon jelent meg *Alkotmány- és jogtörténet* c. tankönyve, amelyet 1939-ben második kiadás követett. További kutatómunkájának mintegy 40 ívre terjedő eredménye 1944-ben már a miskolci Ludvig István-féle könyvnyomdában volt, de a háború miatt kiadása meghíúsult. Az eredeti, 45 íves kéziratot 1954-ben a debreceni tudományegyetem könyvtárának kéziratárában helyezte letétbe.

Kiadatlanul maradt *Az 1848: XX. tc. és harcok annak végrehajtásáért (Okmánytárral)* c. munkája. A tanulmányt ismertette a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1949. március hó 14-i felolvasó ülésén, de az MTA átszervezése miatt a kiadásra már nem kerülhetett sor. Ezt a kéziratot is a debreceni egyetemi könyvtárnak adta át.

Tudományszervezési, szerkesztői, kiadói tevékenysége

Bruckner Győző számos tudományos és szakmai-közéleti feladatot vállalt. Az 1935–36-os jogakadémiai almanach szerint a Jog- és Államtudományi Kar dékánja, a magyar alkotmány- és jogtörténet, egyházjog, történelem és filozófia nyilvános rendes tanára, képesített egyetemi magántanár volt. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányi és tudományos szakosztályának választott tagja, a Felvidéki Tudományos Társaság Budapesten alapító és választmányának egyik irányítója volt. Ő volt az Eperjesi Kollégiumi Diákszövetség ügyvivő elnöke is.

A helyi kulturális élet szervezésében is szerepet vállalt: 1926 és 1932 között a Lévy József Közművelődési Egyesület irodalmi szakosztályának elnöke, a Magyar Luther-Múzeum, a Borsod-Miskolci Múzeum, a Magyarországi Kárpát Egyesület, a Miskolci Nemzeti Kaszinó, a Szepesi Szövetség miskolci osztálya választmányának tagja, a Felvi-

déki Országzászló Bizottságának megválasztott tagja volt. Segítette a hallgatói szervezeteket is: a Karpathen Verein és iglói Diákszövetség tiszteletbeli tagja, a Karpathen Verein síosztályának alapító és tiszteletbeli tagja, a Miskolci Joghallgatók Testülete, a Miskolci Jogász Turista Egyesület és a Mefhosz díszelnöke, a Turul Szövetség miskolci kerületének primusz magisztere, a Miskolci Werbőczy Bajtársi Egyesület magisztere volt.

Megalapította a *Miskolci Jogászélet* c. jog- és államtudományi szakfolyóiratot, létrehozta és szerkesztette a *Miskolci Jogakadémia Értekezéseinek Tárát*, majd a *Miskolci Jogászélet Könyvtára* c. periodikát.

A miskolci jogakadémia kiadványai sorában fontos szerepet játszott az 1925 januárjában megindult *Miskolci Jogászélet*. A kezdeményezésére indult lap az első vidéki jogtudományi folyóirat volt. Mint a jogakadémia hivatalos orgánuma, 600 példányban jelent meg. Kezdetben csupán a hallgatók informálását szolgálta, később fontos tudományos cikkek és tanulmányok fórumává vált. A *Miskolci Jogászélet*ben megjelent terjedelmesebb vagy jelentősebb cikkek különlenyomatait a *Miskolci Jogászélet Könyvtár*ban külön is kiadta. Az első ilyen kötet 1925-ben jelent meg; 1934-ben adták ki a 100. tanulmányt. A folyóirathoz kapcsolódó másik sorozat a *Tiszai ág. hitv. jogakadémiai Arcképcsarnoka* címet viselte. Ennek nyolc száma jelent meg, amelyekben a jogakadémia elhunyt tanáiról, pártfogóiról emlékeztek meg.

A jogtanárok terjedelmesebb tudományos munkáit a jogakadémiai *Tudományos Értekezések Tárá*ban adta ki. Az utolsó (46) kiadvány 1946-ban jelent meg. A tanulmányok közül több idegen nyelvű volt, és valamennyi tartalmazott francia nyelvű ismeretetőt. A joghallgatók szemináriumi dolgozatainak publikálására szintén általa létrehozott *Jogakadémiai Szemináriumi Értekezései* c. sorozatban 1936-ig 81 tanulmányt közöltek.

Életével és munkásságával foglalkozó irodalom

ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Budapest, 1977³.

TÓVÁRI Judit, BERECZ József, *A jogakadémia és könyvtárának szerepe Miskolc kulturális életében a két világháború között*, Miskolc, 1981.

STIPTA István, *A miskolci jogakadémia működésének első évtizede (1919–1929)*, Borsodi Szemle, (1985).

STIPTA István, *A miskolci jogakadémia működésének második évtizede (1929–1939)*, Borsodi Szemle, (1985).

STIPTA István, *A miskolci jogakadémia működésének harmadik évtizede (1939–1949)*, Borsodi Szemle, (1987).

BOLERATZKY Lóránd, *Harminc éve halt meg Dr. Bruckner Győző*, Lelkipásztor, (1992/1).

STIPTA István, *Bruckner Győző, a miskolci jogakadémia dékánja* = A miskolci jogakadémia múltja és kultúrmunkássága (1919–1949), sajtó alá rendezte: Novák István, Miskolc, 1996.

PETHŐ Ernő, *Jogakadémiák a 20. században*, PhD értekezés, Debrecen, 2003.

SZABÓ Béla, *A szepesi jog forrásai* (Jogtörténeti tanulmányok 8), Pécs, 2005. 443–463.

ÁBRAHÁM Barna, *A régi Szepesség képe a magyar történetírásban 1945 előtt*, Magyar Napló, (2006/3), 22–26.

HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*, Debrecen, 2007.

STIPTA István, *A Miskolci Evangélikus Jogakadémia (1919–1949)* = A Pécsi Püspöki Joglyceum emlékezete 1833–1923, szerk. KAJTÁR István, POHÁNKA Éva, Pécs, 2009, 65–86.